

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА СИМПТОМАТИКА ДИСЛЕКСІЇ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті розглядається проблема психолого-педагогічних проявів дислексії в учнів початкових класів із затримкою психічного розвитку.

Ключові слова: дислексія, психолого-педагогічні симптоми, учні початкових класів, затримка психічного розвитку.

The article considers the problem of psychological and pedagogical manifestations of dyslexia in primary school students with mental retardation

Key words: dyslexia, psychological and pedagogical symptoms, primary school students, mental retardation.

На сучасному етапі розвитку спеціальної та інклюзивної освіти значна увага приділяється проблемі навчання та виховання учнів із особливими освітніми потребами, зокрема із затримкою психічного розвитку (ЗПР). Це в першу чергу пов'язано зі збільшенням кількості цієї категорії дітей, неоднозначністю критеріїв діагностики, складністю і варіативністю відхилень у розвитку, що визначають прогноз успішності здобуття ними освіти – з одного боку, та тенденціями до залучення дітей з порушеннями розвитку до загальноосвітнього середовища – з іншого.

Як засвідчують дослідження Т.Власової, Ю.Дем'янова, В.Ковшикова, В.Лубовського, Є.Мальцевої, І.Марковської, І.Мартиненко, І.Марченко, О.Мастюкової, Н.Нікашиної, Л.Переслені В.Тищенко, М.Шермет та ін., ключовими симптомами затримки психічного розвитку є порушення пізнавальної діяльності та емоційно-вольової сфери. Науковці наголошують, що особливості пізнавальної сфери у дітей із ЗПР зумовлені несформованістю високоорганізованих, складних за структурою вищих психічних функцій, таких як мислення та мовлення. При цьому недорозвинення мовленнєвого розвитку молодших школярів із ЗПР характеризується системністю, домінуванням порушення семантики та особливо яскраво виявляються на рівні писемного мовлення.

Різноманітність відомостей про дислексію у школярів із ЗПР обумовлена багатьма факторами: неоднаковою етіопатогенетичною природою затримок психічного розвитку; різними аспектами та критеріями розгляду причин і механізмів порушень читання; тим, що дислексія в учнів із ЗПР, як правило, не була самостійним предметом дослідження, а виявлялася та частково характеризувалася або як наслідок психофізіологічних та психологічних порушень, що вивчалися у дітей, або як один із ряду мовленнєвих дефектів, або як один з проявів симптомокомплексу затримки психічного розвитку [5, с. 6].

Причини розповсюженості у дітей із ЗПР утруднень в оволодінні читанням та виникненні стійкого порушення читання є комплексними, і, як правило, вони поєднуються між собою. У якості «пускового механізму» можна виділити недостатню фізіологічну, психологічну та соціально-особистісну готовність дітей молодшого шкільного віку із ЗПР до оволодіння складною довільною навичкою читання.

Виникненню дислексії можуть сприяти відсутність своєчасної комплексної діагностики дітей дошкільного віку та відсутність профілактичних заходів, спрямованих на підготовку до оволодіння грамотою, на розвиток та гармонізацію у дошкільників із ЗПР передумов шкільного навчання в цілому, та зокрема навчання читання [7, с.39].

Під час виявлення причин та механізмів виникнення утруднень в оволодінні читанням чи виникненні стійкого порушення процесу читання необхідно враховувати їх індивідуальний характер. У складній функціональній системі процесу читання у різних дітей можуть страждати різні ланки цієї системи. Так, в однієї дитини може бути у більшій мірі недостатньо розвинуте оптичне або акустичне сприйняття, необхідні для опанування читанням. У іншій – може домінувати недорозвинення пізнавальних функцій або порушення регуляції психічної діяльності, а у третій на перше місце у структурі дефекту може виступати мовленнєве недорозвинення.

Однак спільною характерною особливістю дислексії у дітей із ЗПР є те, що структура порушень читання включає не окремі неповноцінні ланки, а цілі комплекси процесів, які не сформувалися або порушені. Це перешкоджає компенсації труднощів в оволодінні читанням, сприяє формуванню стійкої дислексії та перетворює розлади читання у системне порушення [4, с.43].

Аналіз досліджень, присвячених різним аспектам порушень читання у дітей із ЗПР (Ю.Дем'янов, Ю.Костенкова, Р.Лалаєва, Р.Тригер та ін.) засвідчує, що дислексія у зазначеної категорії молодших школярів обумовлена недорозвиненням цілої низки мовленнєвих і немовленнєвих функцій. Специфічні порушення читання уявляють собою вторинні прояви психічного недорозвинення, є наслідком затримки та відхилення процесу формування вищих психічних функцій [6, с.34].

Існує значна кореляція між порушеннями читання та затримкою психічного розвитку. На думку автора, це обумовлено, перш за все, відставанням розвитку мовлення (не менше, ніж на два роки у порівнянні з однолітками з нормотиповим розвитком). У процесі оволодіння читанням у дітей спостерігаються труднощі у співвіднесенні звуків з письмовими символами (буквами). Діти із ЗПР часто змішують графічно сходині букви, переставляють літери під час читання складів та слів. Специфічні розлади читання автор пов'язує із затримкою різних психічних функцій, з мовленнєвослуховими та оптико-просторовими порушеннями [5, с.10].

За даними досліджень О.Корнева, основним порушенням при дислексії є стійка неспроможність оволодіти складозлиттям та автоматизованим читанням цілими словами, що нерідко супроводжується недостатнім розумінням прочитаного. В основі розладу лежать порушення специфічних церебральних процесів, які в цілому складають основний функціональний базисний навички читання. Психопатологічним синдромом при дислексії є ускладнений психічний інфантилізм [1, с.48].

Автор вважає правомірним включати дислексію до широкої категорії затримок психічного розвитку та розцінювати цей стан як специфічну, парціальну затримку психічного розвитку. З огляду на етіопатогенетичну класифікацію порушень читання за О.М.Корневим, дислексія у дітей із ЗПР є так званою вторинною формою порушень читання, яка викликана особливостями психічного розвитку, властивими ЗПР [1, с.50].

В.Лубовський виникнення порушень читання у дітей із ЗПР пояснює не стільки з розладами усного мовлення, скільки з недостатністю пам'яті, уваги, суцесивних та симультанних процесів. У школярів із ЗПР часто зустрічається фонематична та оптична дислексія. Найбільш розповсюдженим видом дислексії у цих дітей, на думку дослідника, є фонематична, пов'язана з недорозвиненням фонематичного сприйняття та фонематичного аналізу [4, с.29].

Дослідження рівнів сформованості фонематичного аналізу у молодших школярів із ЗПР засвідчили, що відносно збереженим у дітей із ЗПР є вміння виділяти початковий наголошений голосний. Виділення ж першого приголосного звуку викликає значні труднощі. Діти із ЗПР часто виділяють не перший звук, а перший склад.

Аналогічні труднощі відмічаються під час виділення кінцевого голосного звуку. Замість нього діти називають останній склад.

Особливо значне відставання від однолітків з нормотиповим розвитком виявляється під час виконання завдань на визначення послідовності звуків у слові. Більшості дітей із ЗПР правильне виконання завдання є не доступним [8, с.11].

Спостерігаються особливості й у способі аналізу звукової структури слова. Якщо діти з нормотиповим психічним розвитком у разі труднощів активно та цілеспрямовано використовують промовляння, то діти із ЗПР виявляються безпомічними під час виконання завдань на складні форми звукового аналізу. Часто вони лише повторюють заданий звук, не використовують цілеспрямоване повторення слова з метою виявлення місця звука [7, с.56].

Таким чином, у молодших школярів із ЗПР виявляється недостатньо сформованою спрямованість на звукову сторону мовлення, уповільнений темп симультанно-сукцесивного сприйняття структури слова, порушена точність фонематичного сприйняття. Порушення фонематичного аналізу у дітей із ЗПР ускладнюється недостатньою сформованістю слухової диференціації звуків мовлення. У цих дітей виявляється неточність слухової диференціації дзвінких та глухих, твердих та м'яких, свистячих та шиплячих, африкат та звуків, що входять до їхнього складу .

Описані вище фактори й обумовлюють значну розповсюдженість фонематичної дислексії в учнів початкових класів із ЗПР [3, с.91].

Ю.Костенкова у своїх дослідженнях наголошує, що у даній категорії дітей рідко зустрічається будь-який один вид дислексії. Як правило, структура дефекту уявляє собою комплексний характер, з різним ступенем вираженості порушень різних вербальних та невербальних психічних функцій, поєднання яких є індивідуальним у кожному конкретному випадку [2, с.31].

Окрім поліморфного характеру структури та механізму порушення, до особливостей дислексії дітей із ЗПР відносять і те, що вона виникає й протікає на фоні характерної для школярів із ЗПР низької працездатності та неповноцінної регуляції у діяльності, у тому числі й під час письма та читання.

Отже, в учнів початкових класів із ЗПР схильність до дислексії зумовлена специфікою формування психофізіологічних операцій, що складають функціональний базис процесу читання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Корнев А.Н. Нарушения чтения и письма у детей. СПб.: ИД «МиМ», 1997. 301с.
2. Костенкова Ю.А. Методические рекомендации по обучению чтения детей с трудностями обучения. *Дефектология*. 1998. № 3. С.29-33.
3. Костенкова Ю.А. Особенности формирования навыка чтения у младших школьников с задержкой психического развития. *Письмо и чтение: трудности обучения и коррекция*; под ред. О.Б.Иншаковой. М.: МОДЭК, 2001. С.89-99.
4. Обучение детей с задержкой психического развития / под ред. В.И. Лубовского. Смоленск: СиМ, 1994. 241с.
5. Пічугіна Т.В. Рання діагностика дітей із дислексією та дисграфією (методичні рекомендації). *Дефектологія*. 1998. № 1. С. 6 – 13.
6. Тарасун В.В. Базові інваріантні дії та операції як компонент навчальної діяльності дітей з порушенням мовленнєвого розвитку. *Дефектологія*. 2001. № 1. С.33-35.
7. Тарасун В.В. Писемне мовлення: запобігання і корекція порушень. К : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. 150 с
8. Тищенко В.В. Ієрархія фонематичних процесів в онтогенезі. *Теорія та практика сучасної логопедії. Випуск 4*. К.: Актуальна освіта, 2007. С. 3-18.

Рекомендує до друку науковий керівник Кабельнікова Н.В.